
Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні: Полтавська область / Упоряд. О.А.Білоусько, Ю.М.Варченко, В.О.Мокляк, Т.П.Пустовіт. — Полтава: Оріяна, 2008. — 1200 с., іл.

До скорботної дати – 75-их роковин трагедії українського народу із друку вийшов полтавський том «Національної книги пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні». У книзі висвітлюються процеси, які відбувалися на Полтавщині під час Голодомору, увічнюється пам'ять жертв найбільшого злочину тоталітарного сталінського режиму на території краю.

Написанню книги передувала велика пошукова робота. Полтавською облдержадміністрацією було ініційовано створення в кожному районі області робочих груп для збору матеріалів про Голодомор, складання списків жертв трагедії. До складу груп увійшли представники органів виконавчої влади, науковці, представники архівних установ, громадських організацій. У районних центрах, селищах міського типу, селах області діяли пошукові загони учителів і учнів шкіл, ветеранів, активістів з числа громадськості. Цим ентузіастам вдалося установити понад тисячу місць масового поховання жертв Голодомору, де в пам'ять про загиблих громади збудували пам'ятники і пам'ятні знаки. Були складені і уточнені списки тисяч людей, які постраждали в роки великого голоду, задокументовано спогади очевидців тих страшних подій. До книги увійшли прізвища 74 532 жертв Голодомору, 98 архівних документів та фотозвинувачень.

Мартиролог складено за географічним принципом: район-рада-населений пункт у межах нинішнього адміністративно-територіального поділу. Окремо відзначено населені пункти, які існували у 1932-1933 роках і на сьогоднішній день не існують (об'єднані, ліквідовані, покинуті, вимерлі). У триколонкових списках зазначається вік жертв, їх соціальний стан, дата смерті, причини смерті.

Зараз у Полтавській області мешкають близько 100 тисяч свідків Голодомору, однак далеко не всі вони здатні пригадати ті сумні події, одні через свій похилий вік і стан здоров'я, інші – тому, що в 1932-1933 роках були надто малими. А окремі свідки, будучи свого часу залякані репресіями з боку комуністичної влади, і тепер, через 75 років, бояться відверто розповісти про голод.

Укладачі книги відібрали для опублікування 213 споминів очевидців Голодомору, повністю зберігаючи стилістичну та інші специфічні ознаки мови оповідачів. Читаючи їх, нібито переживаєш цю трагедію в своїй уяві. «В нашому селі, отам в хутірцеві, – пригадує О.О.Галь 1919 року народження, яка у 1933 році мешкала на хуторі Галі Таранушинської сільради Кобеляцького району, – було 16 хат, так там померло 32 душі... Сім'ями вмирали. А рядом там уже мого чоловіка брат двоюрідний проживав, їх було п'ятеро, то ото один хлопець зостався» (С.977).

Редакційна колегія книги, яку очолив голова Полтавської облдержадміністрації Валерій Асадчев та упорядники видання Олександр Білоусько, Юрій Варченко, Володимир Мокляк, Тарас Пустовіт, здійснила велику роботу по систематизації зібраних пошуковцями спогадів старих людей. Разом з тим, необхідно відзначити, що у ряді сільрад виявлення свідків Голодомору не було проведено, і це потребує подальшої пошукової роботи.

Книга відкривається невеликою передмовою В.Асадчева «Полтавщина у вирі Голодомору – геноциду 1932-1933 років», де, зокрема, відзначається: «Дуже хотілося б сподіватися, що й це видання стане вагомим внеском у реалізацію великого державного завдання: увічнення пам'яті жертв трагедії, що призвела до фізичного винищення українського народу, до руйнування соціальних основ нації, її духовності та самобутності» (С.6).

Окремо слід зупинитися на вступній статті доктора історичних наук Миколи Якименка «Голодомор 1932-1933 років на Полтавщині: як це було?». У ній він зробив спробу переглянути питання про розміри демографічної катастрофи в краї, викликаній Голодомором 1932-1933 років, спираючись на дані книги Геннадія Єфіменка «Всесоюзний перепис 1937 року в Україні: документи і матеріали» (К., 2003). Цілий ряд положень, висунутих автором статті, викликає сумнів. Зокрема, на початку статті він твердить, що «керівники УСРР із середини 20-их років розпочали пошук шляхів скорочення народонаселення нашої республіки» (С.7).

Далі М.Якименко наводить документи із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, які нібито «підтверджують вищесказане». Мова йде про розрахунки економістів Народного комісаріату земельних справ, згідно з якими станом на 1 січня 1928 року з 24 329 000 осіб сільського населення 5 309 000 не могли отримати від свого господарства достатнього засобу до існування через недостатню площу належних їм сільськогосподарських угідь. На основі щорічного приросту населення було вираховано загальну кількість «зайвих» людей станом на 1932-1933 роки у 7 117 000 осіб (С.8). І оскільки вказана цифра в 7 млн. чоловік є близькою до загальноукраїнської кількості жертв Голодомору, Якименко робить висновок, що «голодомор був не випадковим, а спланованим тогочасною комуністичною владою явищем» (С.8).

Дослідники, які працюють із статистикою народонаселення 1920-х років, знають, що нічого сенсаційного у наведених М.Якименком даних немає. Як відомо, проблему так званого аграрного перенаселення в українському селі уважно вивчали і до революції, і за радянських часів. Не лише в Наркомземі, але й у ряді інших наркоматів та наукових установах, насамперед у єдиному тоді в світі Інституті демографії ВУАН, у зв'язку з індустріалізацією, колективізацією сільського господарства, розробкою першого п'ятирічного плану тощо відслідковували різні соціально-економічні процеси та явища в українському селі, в тому числі й аграрне перенаселення. Ці дослідження були потрібні для визначення перспектив забезпечення народного господарства робочою силою, організації переселенського руху, подолання безробіття тощо. А от для того, аби робити висновок, що вивчення демографічних процесів на селі за завданням керівників УСРР з середини 1920-х років велось нібито з метою пошуку «шляхів скорочення народонаселення», потрібні не бездоказові авторські припущення, а вагомі аргументи, підкріплені відповідними документами.

Не можна погодитись і з деякими іншими твердженнями М.Якименка. Так, він категорично заперечує правомірність використання матеріалів перепису населення 17 січня 1939 року для обчислення кількості жертв

Голодомору 1932-1933 років у краї, як це було зроблено у вступній статті «Ціна великого перелому» збірника документів «Колективізація сільського господарства і голод на Полтавщині 1929-1933» (Полтава, 1997). Мовляв, «сфальсифікований перепис 1939 року... при розрахунках демографічних втрат використовувати не доцільно» (С.14). Погодитися з таким безапеляційним висновком не можна. Матеріали всесоюзного перепису

17 січня 1939 року, що збереглися в Державному архіві Полтавської області (ф. П-3938. – Оп.1. – Спр.108), містять відомості про населення всіх сільрад і районів Полтавської області станом на 17 січня 1939 року, а також станом на 17 грудня 1926 року (на тій же території), коли проводився попередній перепис населення. Ці матеріали є первинними, на них негайно наклали гриф секретності, і за радянських часів вони ніколи не публікувались. У наступному ніяких коректив і поправок у тексті цього документа не робилось і тому підстав вважати його сфальсифікованим немає. Фальсифікація ж даних перепису народонаселення 1939 року була зроблена пізніше, коли в кінці того року у періодичній пресі з'явилось урядове повідомлення про наслідки перепису в межах Радянського Союзу і окремих союзних республіках. Але у збірнику документів про колективізацію і голод на Полтавщині це повідомлення не використовувалося.

Зі змісту вступної статті М.Якименка видно, що він із первинними матеріалами переписів населення 1937 і 1939 років по Полтавській області особисто не знайомився. До того ж автор оперує даними так званої поточної статистики народонаселення станом на 1 червня 1936 року, але не вказує, що це за статистика, де зберігається або опубліковане вказане джерело інформації, наскільки воно достовірне. Також у М.Якименка простежується тенденція до завищення числа жертв Голодомору 1932-1933 років. Про це свідчить той факт, що автор статті при обчисленні демографічних втрат між переписами 1926-1939 років пропонує не враховувати тих селян, які були «розкуркулені» і вислані за межі Полтавщини в час колективізації, репресованих за політичними мотивами, які були розстріляні чи опинилися у таборах ГУЛАГу та на засланні, тих, що в період між переписами виїхали до різних міст України, на шахти Донбасу, на індустріальні новобудови тощо (С.14-15).

Незважаючи на вказані недоліки, «Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні. Полтавська область» викличе інтерес у істориків, викладачів і студентів вузів, усіх, хто цікавиться історією свого народу, й, безумовно, стане поштовхом для нових системних досліджень найтрагічнішого голоду ХХ століття на Полтавщині, особливо молодію генерацією науковців.

О.П.Єрмак

Надійшла до редакції 27 травня 2009 року